SİZİN ÜÇÜN QƏZET

Nº04 (3295) 30 Yanvar / 2024-cü il www.hurriyyet.az; / hurriyyet@mail.ru

C .Vurğan milli şeirimizin görkəmli simalarından biridir. Onun ədəbiyyatımızda rolu həmişə ədəbiyyatşünaslarımız tərəfindən yüksək qiymətini almışdır, tədqiqat mövzusu olmuşdur. Şairin yaradıcılığı büllur çeşməni andirir: dupduru və tərtəmiz bulaq yerin qatlarından axır, ulu Nizaminin, eşqli Füzulinin, aqidasindan dönmayan Nəsiminin, dil təmizliyini qoruyan Vaqifin, ağlaya-ağlaya gülən Sabirin şeir - sənət şirəsini əmə-əmə üzə çıxır. Biz oxucular bu ilahi neməti mənimsəməklə insanlara sevgi bəsləyirik, özümüz də məhəbbətləşirik.

(Əvvəll ötən sayımızda)

Vaxtile tengidcilerin seirde felsefoçilik "axtarışına" düçarlığına aydın-lıq gətirməli olsaq, bilməliyik ki, S.Vurğun Dövranla İnsanın poetik "dialoqunda" onu göstərir ki, varlığın havatın manavi manimsanilmasinin bir forması da insan anlamağa borcludur ki, təbiətdə, həyatda heç bir şey donuq deyil, dəyişir, fəlsəfəçiliyə gəldikdə isə biri mahiyyətin (deyəl reallığın) inikasına, digəri gerçəkliyin tərənnümünə yönəlir - hər ikisi hərəkətdədir. Daha doğrusu, poeziya (bədii yaradıcılıq) fəlsəfədə öz konseptual söykənəcəyini, fəlsəfə incə-sənətdə (poeziyada) - varlığın həyati axarlığının bilavasite ifadesini tapır. Poetik formulasi budur:

Dəvisir səmtini daima sular. Dəyişir fikirlər, dönür duyğular. Kainat tutmayır bir yerdə qərar. Çırpır sinəsini qayalıqlara -O, gah qışa çıxır, gah da bahara!

Şeirdə S.Vurğun "İnsan" anlayışında felsəfəçilik iddiasına düşme-mişdir. Dünyanın dinamikasında müsbət və mənfiyə meyilliyində birincini günahlandırmamışdır konkret subyekt kimi. Daima seadeti seslemisdir:

Dünya binasını qurandan bəri Səadət adlanan o gözəl pəri Gəl! - deyə səsləmiş qərinələri.

Şair "Seadət"i dünyanın ezelində, içərisində götürür, mahiyyətində bu anlayışın fəziləti və həqiqəti dayanır. Seadət - xoşbextilikde müstəbid olmaq yaramaz, mövcud cemiyyət bundan qaçmalıdır. Fransız filosofu və yazıçısı Fransiya Volter (1694-

Yazar

dir. O məqama şair toxunur, ritorik pafosla devir:

Yamanlıq, yaxşılıq durmuş üz-üzə, Dilsiz əsrlərdən mirasdır bizə. Əsir bahar yeli qəlblərimizə, Lakin arxasınca kəfən geyir qış, Təbiət varlığa belə qarğamış.

Bir bayram sözü var, bir də ki matəm, Nəşə bir aləmdir, qüssə bir aləm. Həyat öz atını sürür dəmadəm, Odlar içində də hər bir mənzərə Yenə qanad verir düşüncələrə!

S.Vurğun poetik ricətlə insan xislətindəki yamanlığı katarsisə çağırır: həyatin yalnız iki üzü var - pis və yaxşı. Əxlaq qaydaları anti - insan prinsiplərinə rəvac verirsə, insan dünya ilə barışmalıdırmı? Onsuz da o, atını çapır, hey çapır, "solu"nda pislikdir, "sağı"nda yaxşılıq. Etiraz et-məlidir? - sualın cavabıdır. Yazıçı A.-Kamyu yazır: "Mən etiraz edirəm, deməli, mən mövcudam". Dünyanı fəsada doğru fırladan insanın özü-

losofa mexsusdur..

İnsan dünyanın əşrəfidir - deyər dahi Nizami də yanılmamışdır. Əgər əxlaqın sabitliyi, cəmiyyətin, konkret götürsək, Həyatın tərəfindədirsə, mövcud sosial münasibətlərin hər cür tənqidi, onları dəyişdirib başqa şəklə salmaq səyləri mənasını itirər, insanlar dünyadan (həyatdan) üz döndə-rər, pisliklərlə, fəsadlarla barışar. İnsanın mövcudluğu ölümə doğru ge-dən varlıq kimi də özünü biruzə verir, bir həqiqətdir ki, ölüm qorxusu varlığın xarakteristikasıdır; şər isə pessi-mizmə girov olmamalıdır.

Bədii idrakın spesifikliyi bir də ondadır - həyat hadisələrinə qiymət verilməsi və bədii materialın özünün deverinin hesaba alınması nezerden keçirilir. Xüsusilə, poeziyanın emosional və intellektual təbiəti şairdən yeri gələndə hipotetik xassəli fikirlərə ögeylik göstərməməsidir. Bu prosesdə şairin lirik - epik ricəti, təhkiyəsi və intonasiyası məzmunun fəlsəfəsini açır, eyni zamanda sosial - tarixi səraiti nəzərə alır. "Həyat fəlsəfəsi" şei-

Səməd Vurğunun bir şeiri

Vəfat etmiş insanın ruhunu təhqir edəni yalnız taxtabiti ilə müqayisə edərdim. Müəllif

1778) səadəti insanda təbii instikt hesab etmişdir. "Bunu boğmaq, insanın hisslərini və ehtiraslarını öldürmək insanın özünü məhv etməkdir. İnsanı ehtiraslardan mehrum etmek onun bütün qanını bədənindən sorub çıxarmaq deməkdir".

Belə düşüncələrin nikbinliyində şairin təəssüfü səslənir:

Yazıqlar olsun ki, hələ insanlıq Gəlib qovuşmamış ona bir anlıq.

Məşhur fransız filosofu Pol Anri Holbax (1723-1789) yazırdı ki, in-sanpərvərlik insan cəmiyyətini, insan nəslinin həyatını qoruyub saxlamaq üçün zəruridir. S.Vurğun qərb fəlsəfi fikrilə tanış idi, bunu başqa şeirlərində, poemalarında aydın görürük. İn-saniyyəti şeirin ilk misralarında (bendlerinde) hallandırmışsa bu, tesadüfi deyil. İnsaniyyət fəzilətin atributu olmaqla, digər fəzilətlərin kvin-tessiyasıdır, insanı sevmə hissidir. Ancaq insanlıq uzaqdadırsa mərhəmet, mehebbet hissleri diggetdedir.

Ey dünya gözəli, qaçma bəşərdən! İnsandır ayıran xeyiri şərdən... Gəl, onun eşqini ucuz tutma sən, Qəlbi var, hissi var məhəbbətin, Qaralmaz ulduzu əbədiyyətin!

Müşahidələr, bədii araşdırmalar, fəlsəfi fikirlər daima insan problemile məşğul olmuşdur - hüdudsuz maraq dairəsinə baxmayaraq. İnsanın tale-yi, həyatda yeri, vəzifəsi - bunlar insan varlığının mənasını açmışdır.

"Hevat felsefesi"nde müellifin he vatin qorxunc qanunu qarşısında itti-hamı dayanır: Ölüm! Ve İblis! İkinci birinciden daha qorxuludur, çün, ölü-mün gelişini inkar eden bir insan be-be beldir yuxdur. le helelik yoxdur - alın yazısıdır, İblisse her an qarşıya çıxa biler, sakit heyatı alt - üst eder. sual çıxarmaq olar şeirdən: həyat birdəfəlikdir, təkrar deyil, bəs niyə İblisi də qarşılayır? Olüm bir iblisdir, həyat bir mələk! Varlığı izləyir, heçlik kölgə tək... İşıq qaranlıqla pəncələşərək Yaşatmaq istəyir cahanda bizi, Günəş salamlayır iradəmizi.

S.Vurğun fəlsəfi mühakimələrdən, nəzəriyyələrdən xəbərsiz deyildi - insanın mövcudluğunu təsdiqləyən ekzistensializmdən də məlumatlı idi və təsadüfi devildi, "İnsan" dramında F.Nitşe dünyagörüşünə bədii münasibətini bildirmişdi, ideologiyanın təsi-rindən çıxmamışdı. Və əxlaq problemlərinə gəlib çıxmışdı. Bu şeirdə şair insanın iradə möhkəmliyinə işarə vurmur, baxmayaraq dünyanın felsefi predmeti kimi başa düşülen insan öz təriflərindən birinə, deyək ki, iradəyə aid edilirdi. Təsadüfi götürmə-sin ki, alman filosofu A.Şopenhauer insan iradesine qiymet vererken, insanın mövcudluğundan kenara çıxır və bu, kosmik məzmun alırdı. İnsan idrakı hər şeyə qadir olduğu halda nə üçün İblislə bacarmır, bəlkə mistik obraz hesab edir. Olsun, bes niye özünü ölümden qabaq sanır. Real insan təbii və sosial ölçüsündə qeyri həqiqi varlıq sahəsi yaradır, bəlkə İb-lis də birisi olsun. Ölümün əlindən qaçmaq iqtidarını itirmiş insanın var-lığı ekzisistensiyadır. Həyat bir məligi ekzisisterisiyadir. Heyat bir me-lekdir, heçlikse bir kölgedirse, işıq qaranlıqla penceleşirse, demeli, in-san yaşamaq isteyir, mövcudluğunu saxlamaq ezmini tirmir. İnsan real exlaqı qorumalıdır, heyatda pisilklər-dən (near-filoxidon emesiliki refi den, fesadlardan qaçmalıdır, çün o, menevi - exlaqi proseslerin içindedir, təbii və sosial müəyyənliklərə malik-dir. Lakin öz günahlarını zamanın, gerdişin üzerine atmamalıdır, eks gerdişin üzerine atmamalıdır, eks teqdirde simasızlaşar, yabançılaşar, gisasçı ferde çevriler. Sosial exlaqı onun simasını oğurlayar. Bele halda insan yamanlıqla yaxşılığı, fesadla xeyinxahlığı üz-üze qoymalıdır, bax-mayaraq beşer nesilnin yaranmasın-dan her iki anlayış özünü diqte etmiş iş Saveivvatin alevhire u yönetilimişe. dir. Sexsiyyetin eleyhine yöneldilmisdür, yəni əxlaqıdır, bu mənada əxlaq mövcudluğunu bacarmaqda, həyat-da davranışını istigamətləndirməkdə insana yardımçı olmalıdır. S.Vurğun venə insanın böyüklüyünü, müdrikliyini, fəzilətini önə çəkir və nikbinliyini itirmir

Yenə də insanın xəyal şahpəri Gəzir fəzaları, göy dənizləri. Sən səadətin gözəl səhəri! Alqışla insanın pak əməlini, Uzat yer üzünə hünər əlini.

S.Vurăun pessimist devildi ve bu hissi aşılayan filosofları qəbul etmirdi. Məsələn, ingilis hüquqşünası, əxlaq-Meseien, ingilis nuquqşunasi, exiaq-çısı İ.Bentamin (1748-1882) insan davranışında "fayda"nı lazımınca qiymətləndirmir, şeirin poetikası nöq-teyi - nəzərdən İ.Bentamine göre, insan bütün hərəkətlərində, davranış-larında öz mənafeyini güdür, insan varlığı ərzində eqoistdir, eqoist ola-raq qalır. S.Vurğun poetik kredosuna sadiq qalaraq insanı hünər meyda-nında görmək istəyir, "xoşbəxtlik balansı"nın pozulmasını arzu edir. Hünər bütün kainatı qüdrətli eliyle işıqlandıra biler.

.Hünər söylədiyim o qüdrətli əl Bütün kainata qoy qanad gərsin, Basar karvanına o vol göstərsin.

Hünər qanad versin torpağa, dasa, Dənizlər çatılıb gəlsin baş-başa. Azadlıq ordusu varsın baş-başa, Hər zəfər dastanı yadigar olsun Ölüm təsilm olsun, həyat var olsun!

Bəs "həyat nədir" ki, şair ölümün teslimçiliyine heyatin tentenesini qo-yur. Filosof H.Spenser (1820-1903) "Heyat nedir?" sualına cavabında deyir: "Heyat daxili münasibetlerin daimi suretde ve müntezem olaraq xarici münasibetlere uyğunlaşmasın-dan başqa bir şey deyildir". İnsan hem daxili, hem de xarici mühite adaptasiya olmaqla hüner gösterer ve ölümüne mecazi menada qalib geler, zefer, gelebe dastanını yazan insan fiziki heyatla menevi heyat arasında uyğunlaşma taparsa, en yük-sek exlaqi davranışa sahib kesiler, "exlaqilik - insanın sosial mühite en mükemmel uyğunlaşması" kelamı firində "Məni"nə gavıdır və bütün fəsadlardan, pisliklərdən ucada dayanır. Dünyaya şöhrət olduğunu pafosla bəyan edir.

Dünyaya bir şöhrət yaranmışıq biz, Günəş çökməmişdir qaranlığa diz. Qoy olsun yamanlıq, o xain İblis! Yaxşılıq çağırsın hər qəlbin neyi, Qurtaraq zəncirdən Promoteyi...

Səməd Vurğunun "Həyat fəlsəfə-si" şeiri klassikliyini qorumaqdadır və ona naməhrəm əl toxunmamalıdır, poetik nümunədə həyat materialı mənəvi sərvətləri inkar etmir, didaktik fəlsəfi ovqatla müəyyən dövrün sərhədlərini adlayır, aşıb keçir və sonra-kı nəsillərin bədii mühakiməsinə verilir ki, yenidən qavranılsın. Klassik isə ümumibəşəri sərvətlər eserler toplusudur, insan taleyine analitik, intellektual və emosional yanaşma nü-munəsidir. Oxucular "dünyanın vəziyyeti"le qarşılaşır və insan - varlıq konsepsiyasını istisna etmir. Necə ki, S.Vurğun Fəlakət (şər) və Səadət (xəyir) anlamlarını üzbeüz qoyur, cəmiyyətin gələcək taleyindən ayırmır:

Fəlakət qocalmış... qartdır o köpək Onun sümükləri təz çürüyəcək... Səədət - gəncilkdir adı - gələcəkt Onun gözlərində həytir eşqi var -Var olsun gələcəkt Var olsun bahar!

Səməd Vurğun "Həyat fəlsəfəsi" şeiri haqqında 1935-ci ildə yazmış-dır. "Mən öz yaradıcılığım qarşısında bir məqsəd qoymuşam: varlığımızın poeziyasını açıb göstermekle heyatımizin mühüm ideyalarını felsefi ümu-mileşdirmelere vermek, bilirem ki, bu, çetin yoldur", (Bax: Sovet yazıçı-ları. Tercûmeyi - hal (rus dilinde), I cild, Moskva,1959-cu il). S.Vurğun "Heyat felsefesi" şeirini

yazdı. Antroposentrik telime göre, insan Dünyanın son meqsedini burada tapır, lakin onun qarşısında acizdir: doğulanlar, dünyadan köçecekler bütün canlılara aiddir.

Quşlar qatar-qatar ellərdən keçər, Bəşər nəsil - nəsil dünyadan köçər, İnsanlıq gah zəhər, gah şərbət içər.